

Willard Van Orman Quine: Vybrané články k ontológii a epistemológii

Zostavili Tomáš Marvan a Ludmila Dostálová,
Západočeská univerzita, Plzeň 2006, 152 s.

Zbierka prekladov šiestich Quinových statí z oblastí ontológie a epistemológie je ďalším príspevkom k relatívne početnej quinovskej literatúre, s ktorou sa čitateľ môže stretnúť v česko-slovenskom filozofickom prostredí. K už dávnejšie vydaným knihám *Hledání pravdy*, *Od stimulu k věde* alebo *Z logického hlediska* nedávno pribudol preklad Quinovho filozofického slovníka *Quiddities* (pod názvom *Covitosti*), ale napríklad aj zborník príspevkov s názvom *Quine: Nejen Gavagai* z rovnomenného kolokvia, ktoré sa minulý rok konalo na Západočeskej univerzite v Plzni. Ľudia z tejto univerzity takisto stoja za *Vybranými článkami k ontologii a epistemologii*. Recenzovaný zborník obsahuje preklad Quinovej state *Two Dogmas of Empiricism* od Prokopa Sousedíka, ktorý sa už dávnejšie objavil v zborníku „Co je analytický výrok?“, ostatných päť statí máme možnosť v českom jazyku čítať prvýkrát vďaka prekladom Ludmily Dostálovej, Jaroslava Peregrina a Tomáša Marvana.

S čím sa teda v tomto zborníku môžeme stretnúť? Jeho názov a názvy jednotlivých statí by nás mohli navádzať na to, aby sme rozdelili príspevky na ontologické a epistemologické: *O tom, čo je a Věci a jejich role v teoriích* by patrili do prvej skupiny, *Naturalizace epistemologie* a *Povaha poznání přírody* do druhej, a určite by sme si nejako poradili aj s článkami, ktoré sa venujú hranici medzi analytickými a syntetickými výrokmi *Dvě dogmata empirizmu* a *Ohlédnutí za dvěma dogmaty*. Ak však začneme čítať Quinove state, ktoré sú podľa názvu ontologické, nevyhneme sa presahom do epistemológie a to isté platí aj naopak. To, samozrejme, nie je až také prekvapujúce. Stačí, aby sme si položili otázku, čím je pre Quina epistemológia. Už to nie je filozofická disciplína, ktorá by riešila problém dôveryhodnosti zdrojov nášho poznania, aby tak svojimi odpoveďami otvorila dvere samotnému vedeckému skúmaniu. Quine ukazuje, že aj v prípadoch, keď sa o toto epistemológovia v súbojoch so skeptikmi usilovali, opierali sa (podobne ako aj skeptici samotní) o určité vedecké poznatky. Preto, hovorí Quine, ak chceme dať epistemologickému skúmaniu nejaký zmysel, musíme ho chápať ako súčasť vedeckého skúmania. Dokladá to napokon aj Quinom preferovaný názov tejto disciplíny „naturalizovaná epistemológia“, ktorý zdôrazňuje napojenosť na vedecké skúmanie (v skutočnosti dokonca závislosť od výsledkov vedeckého výskumu).

K tomuto všeobecnému vymedzeniu epistemológie je však potrebné určiť aj konkrétny cieľ. Ten Quine samozrejme tiež ponúka. Cieľom epistemológa je vytvoriť plauzibilné vysvetlenie (racionálnu rekonštrukciu) toho, ako sa od niečoho takého jednoduchého, ako je podráždenie našich zmyslových receptorov vonkajšími podnetmi, môžeme dostať k niečomu takému zložitému, ako je zvládnutie formulácie (alebo pochopenie) nejakej vedeckej teórie. Je to proces, ktorý nevyhnutne v sebe zahŕňa niekoľko medzistupňov, pričom všetky z nich sú jazykové: Na to, aby sme zvládli zložitejšie jazykové štruktúry, musíme najprv zvládnuť tie jednoduchšie. Nejde však len o zvládnutie gramatických štruktúru jazyka; ruku v ruku s tým ide aj zvládnutie toho, čo by sme mohli nazvať ontologické roviny. Na to, aby sme mohli hovoriť napríklad o abstraktných objektoch matematiky alebo o teoretických časticách fyziky, musíme zvládnuť hovorenie o bežných objektoch našej každodennej skúsenosti. A aj tento stupeň si vyžaduje zvládnutie niekoľkých medzistupňov. Vidíme tak, že epistemologické skúmanie chápané ako cesta „od stimulov k vede“ nás vedie cez isté ontologické stupne a nie je oddeľiteľné od skúmania ontologických otázok.

A závislosť jedného skúmania od druhého platí aj z opačnej strany: Na to, aby sme vôbec mohli niečo rozumné povedať o ontológii sveta, musíme povedať niečo o jazyku a o tom, ako poznávame svet. Pre Quina tak ontologické otázky nie sú nezávislé od otázok, ktorými sa pýtame na to, ako poznávame svet a ako funguje náš jazyk. Ontologické skúmanie nie je skúmaním toho, ako vyzerá svet predtým, ako k nemu pristúpime so svojím kognitívnym aparátom a so svojím jazykom, pretože akékoľvek skúmanie už predpokladá to, že sa pohybuje v rámci nejakej jazyka, v rámci nejakej pojmovej schémy.

Vidíme teda, že nech sa zaujímate o Quinove ontologické alebo epistemologické postoje, druhej strane sa aj tak nevyhneme. Ak sa pozrieme napríklad do state *Věci a jejich role v teoriích*, ktorá podľa názvu vyzerá skôr ako štúdia z ontológie, na začiatku môžeme nájsť opis toho, ako by pri svojom skúmaní mal postupovať epistemológ quinovského typu. Ak si zopakujeme základnú epistemologickú otázku, totiž ako sa dostať od podráždení zmyslových receptorov k úplnému zvládnutiu jazyka (a neskôr azda k možnosti formulovať vedeckú teóriu), môžeme si na tomto mieste predstaviť aspoň niektoré kroky, ktoré sme podľa Quina ako deti museli na tejto ceste urobiť.

Ako sa napríklad dieťa môže naučiť slovo „mama“, prípadne iné podobné slová? Jednoduchý opis toho by vyzeral asi takto: Častý výskyt slova „mama“, ktoré v prítomnosti mamy počuje vyslovovať dospelých (najčastejšie od samotnej mamy), častý výskyt slova „pes“ v prítomnosti psa a častý

výskyt slova „mlieko“ v prítomnosti mlieka sú podstatným momentom toho, aby sa dieťa naučilo významy týchto slov. Quina pritom nezaujíma, akým presným spôsobom sa to odohralo; podstatné je to, že sa to muselo odohrať nejakým takto, t. j. na tej najvšeobecnejšej úrovni muselo byť dieťa naraz vystavované dvom druhom stimulov – verbálnemu (muselo počuť nejaký výraz, napr. „mama“) a neverbálnemu (zrakovému, sluchovému, čuchovému atď. stimulu; muselo vidieť napríklad mamu). Takisto je pre Quina zrejmé, že muselo prísť k posilňovaniu istých verbálnych reakcií na úkor iných; napr. posilnenie reakcie „mama“, keď dieťa takto zareagovalo vtedy, keď sa pred jeho očami objavila mama, pričom k posilňovaniu reakcie by nemalo prísť, ak takto zareagovalo pri objavení sa napríklad otca. Konkrétny mechanizmus posilňovania reakcie však opäť nie je podstatný a takisto nie je podstatná konkrétna história tohto posilňovania reakcií, keďže je zjavne u každého človeka iná. Quina takisto nezaujíma, či len stimuly samotné stačia na to, aby dieťa zvládlo celý jazyk. V skutočnosti sa u neho dajú nájsť vyjadrenia, ktoré ukazujú, že podľa neho *len* stimuly a posilňovanie reakcií na túto úlohu nestačia; nemá problém napríklad pripustiť existenciu vrodeného mechanizmu, ktorý by hral pri učení sa jazyka významnú úlohu. Toto sú však otázky, ktoré nie sú v strede záujmu naturalizovaného epistemológa, pretože tým by naturalizovaná epistemológia odpovedala na otázky, ktoré sú v kompetencii iných vied, napr. psycholingvistiky, a tým by fakticky splynula s jednou z vied, ktoré sa takisto zaoberajú jazykom a tým, ako sa ľudský jediniec dokáže naučiť niečo také komplikované ako jazyk.

Do pôsobnosti naturalizovanej epistemológie patria iné otázky a riešenie iných problémov. Ak si ešte raz pripomenieme všeobecný opis toho, ako sa dieťa učí jazyk, môže nám to pripadať ako niečo nie veľmi sofistikované. Ak nám to však príde ako takmer triviálne, Quinova analýza tohto javu nás nášho dojmu môže veľmi rýchlo zbaviť. Ak sme napríklad povedali, že dieťa sa takýmto alebo podobným spôsobom naučí používať slovo „mama“, Quine by namietol, že toto by bol opis daného javu z pozície nás ľudí, ktorí sme už svoj materinský jazyk zvládli v jeho komplexnosti. Z nášho pohľadu je totiž výraz „mama“ slovom, ktoré sa môže spolu s inými slovami vyskytovať v rôznych vetách (prípadne sa môže vyskytovať ako jediné slovo v jednoslovnej vete). Takéto chápanie výrazu „mama“ však vyžaduje, aby sme boli schopní kombinovať výrazy (slová) do nejakých zložitejších celkov (zložených výrazov, príp. až viet). V opise toho, ako sa dieťa začína učiť jazyk, však o žiadnom kombinovaní nebola reč. Jediné, o čom sme hovorili, boli dva druhy stimulov, verbálny (zo strany dospelých) a neverbálny, a to, že časom dieťa dokáže pri objavení sa nejakého stimulu zareagovať vyslo-

vením nejakého (vhodného) výrazu. Quine preto navrhuje, aby sme zvládnutie jazyka dieťaťom na tejto úrovni neopisovali ako zvládnutie slova, ale ako zvládnutie výrazu, ktorý sa skôr podobá vete. S vetami majú tieto druhy výrazov spoločné to, že na ne môžeme aplikovať kategórie pravdivosti a nepravdivosti: Vyslovenie nejakého výrazu tohto druhu by sme pri nejakom podnete chápali buď ako správne (išlo by o „pravdivú“ vetu), alebo ako nesprávne („nepravdivá“ veta). Toto by sa týkalo aj výrazov, ktoré by sme zo svojho pohľadu opísali ako viacсловné vety, keďže by sme však hovorili len o pravdivosti alebo nepravdivosti ako celku, nemalo by zmysel hovoriť o jednotlivých slovách tejto vety; preto Quine v takýchto prípadoch hovorí o holofrastických vetách, t. j. vetách, ktoré chápeme ako jeden nedeliteľný a neštruktúrovaný celok.

V tomto štádiu je teda dieťa schopné používať výrazy ako „Mama“, „Mlieko“ a „Pes“ v tom zmysle, že je schopné povedať „Pes“ v prítomnosti psa, zároveň nehovorí „Pes“ v prítomnosti mačky, prípadne je schopné niekoľkých ďalších jednoduchých použití tohto výrazu, a môžeme povedať, že do istej miery rozumie tomuto výrazu. Podľa Quina však napriek tomu nemôžeme povedať, že dieťa žije vo svete psov. Čo to znamená? Pre nás sú psy druhom „objektov“, ktoré majú nejaké trvanie v čase. Vieme používať výrazy ako „Toto je ten istý pes, ktorého som videl včera“; to znamená, že sme schopní spojiť zmyslovú stimuláciu z nejakého časového okamihu s inou zmyslovou stimuláciou z neskoršieho časového okamihu a hovoriť tak o jednom jedinom objekte, ktorý bol prítomný pri oboch situáciách (a ktorý bol príčinou podráždenia našich zmyslových receptorov). To si vyžaduje, aby sme mali kritériá, ktoré nám dovoľujú rozhodnúť, či v dvoch situáciách, v ktorých sme videli psa, išlo o toho istého psa, alebo dvoch odlišných psov. A to napríklad aj vtedy, keď medzi oboma situáciami je značný časový posun.

Kým dieťa nezvládne kritériá identity, ktorými sa riadime pri fungovaní vo svete štvorrozmerných objektov a kým nezvládne jazykové konštrukcie, ktorými vyjadrujeme fakt, že hovoríme o tom a tom objekte, nemôžeme povedať, že prijalo našu pojmovú schému, a nemôžeme o ňom povedať, že žije vo svete vecí. Nanajvýš žije vo svete prchavých podráždení zmyslových receptorov. A keďže až pri zvládnutí týchto jazykových mechanizmov môžeme podľa Quina hovoriť o objektoch, znamená to, že až v tomto momente môžeme hovoriť o prijatí nejakej ontológie.

Quine nehovorí podrobne o kritériách identity, ktorými sa riadi naše hovorenie o objektoch empirického sveta. Hovorí len o jazykových mechanizmoch, ktoré takéto hovorenie vyžaduje. Dieťa sa musí naučiť, že objekty ako napríklad psy majú nejaké časové trvanie, a musí sa naučiť na-

príklad povedať, že toto je pes, ktorého sme videli pred chvíľkou. *Ten istý* a nie iný. Preto sa musí naučiť s výrazmi ako „pes“ spájať výrazy ako „ten istý“, resp. „iný“.

Výrazy ako „ten istý pes“ však plnia svoju funkciu len vtedy, keď sa vyskytujú vo výrazoch ako „Je to ten istý pes, ktorý tu bol včera“. To znamená, že nevyhnutnou súčasťou toho, aby dieťa zvládlo aparát, ktorým dokáže hovoriť o identite objektov, je zvládnutie vedľajších viet. V našom príklade je vedľajšou vetou veta „ktorý tu bol včera“. Ale nielen tá. Keď si predstavíme situáciu, za ktorej by sme danú vetu mohli vysloviť, bola by to napr. situácia, pri ktorej by sme zamerali pozornosť na nejakého prítomného psa. To znamená, že našu vetu by sme potom mohli rozvinúť ako „Pes, ktorý je tu teraz prítomný, je ten istý pes, ktorý tu bol včera“. Tak v explicitnom vyjadrení vety dostávame aj druhú vedľajšiu vetu, „ktorý je tu teraz prítomný“.

Vedľajšie vety si vyžadujú doplnenie nejakým iným výrazom. Ak by sa na ne pozrel logik, pravdepodobne by v nich vďaka tejto vlastnosti rozpoznal výrokové formy. Tie sú takisto niečím, čo potrebuje doplnenie na to, aby sa stalo plnohodnotným výrokom. To znamená, že vetu „ktorý je tu teraz prítomný“ by sme prepísali ako výrokovú formu „... je tu teraz prítomný“, prípadne pomocou premennej „ x je tu teraz prítomný“. Druhú vedľajšiu vetu by sme podobne mohli prepísať ako „ x tu bol včera“.

Čo by logik videl v prípade, ak by sa pozrel na celú pôvodnú vetu? Je zjavné, že v našej vete sa hovorí o tom istom psovi. A tak, keď logik uvažuje, ako túto vetu prepísať do logickej notácie, a vidí pred sebou dve výrokové formy, ktoré musí prostriedkami, ktoré má ako logik k dispozícii, dosiahnuť, aby obe hovorili o tom istom indivíduu, využije to, že voľné premenné môže viazať kvantifikátorom. Tým zabezpečí, aby sa obe výrokové formy týkali toho istého indivídua.

Pozrime sa teraz späť na cestu, ktorou sme prešli pri opise toho, ako dieťa postupne zvláda rôzne jazykové formy vyjadrovania. Podľa Quina až v momente, keď dokážeme hovoriť o identite nejakého objektu pomocou jazykových prostriedkov, môžeme vôbec hovoriť o objekte ako takom, o niečom, čo patrí do našej ontológie. Spomeňme si na jeho známe heslo „Niet entity bez identity“ a jeho nechť prijat' napr. intenzie do našej ontológie práve preto, že nie sme schopní nájsť adekvátne kritériá identity pre tieto entity. Potom sme uvažovali o tom, aké jazykové prostriedky potrebujeme na to, aby sme dokázali hovoriť o identite nejakého objektu, a dospeli sme k tomu, že nevyhnutným stupňom je zvládnutie vedľajších viet. Prostriedkom, ktorým je vyjadrená identita napr. vo vete „Je to ten istý pes, ktorého sme videli včera“, je výraz „ten istý“ (prípadne výrazom „to“ v iných kontextoch, napr.

vo vete „Ak je to havran, tak je to čierne“, ktorý opäť zabezpečuje, že predikáty „byť havran“ a „byť čierny“ sa aplikujú na ten istý objekt); na úrovni logickej štruktúry je to viazanie voľných premenných výrokových foriem, resp. predikátových výrazov. A keďže pre existenciu nejakého objektu, jeho prijatie do našej ontológie, je podstatná existencia kritéria identity, a na zvládnutie aparátu identity je podstatná viazanosť voľných premenných kvantifikátorom, môže Quine prehlásiť „Byť znamená byť hodnotou viazanej premennej“.

V tomto momente opustíme Quina pri jeho epistemologických úvahách (ktoré, ako vidíme, sú z veľkej časti aj ontologické) a nebudeme sledovať jeho ďalšie kroky pri skúmaní ďalších prostriedkov, ktoré dieťa musí zvládnuť na to, aby zvládlo jazyk ako celok. Všimnime si však inú cestu, ktorou sa Quine dostáva k dôležitosti viazaných premenných pri ontologických úvahách. A je to cesta, ktorou sa Quine vybral v stati *O tom, čo je*.

V nej na pozadí diskusie s názormi filozofov zvaných McX (ktorý má predstavovať Johna McTaggarta, ako sa čitateľ môže z poznámkového aparátu k článku, ktorý je, mimochodom, veľmi často výborným pomocníkom pri štúdiu textov) a Wyman (Alexius Meinong) Quine navrhuje všeobecnú stratégiu, ako odpovedať na otázku „Čo existuje?“. Odrazovým mostíkom k nej je starý filozofický problém, ktorý znie: Ako o niečom môžeme povedať, že to nie je, keď na to, aby sme o tom mohli hovoriť, to musí existovať? Ako je napríklad vôbec možné o Pegasovi povedať, že neexistuje?

Zdá sa, že niet ľahšej úlohy, ako to spraviť, ale napriek tomu sa nás filozofi McX a Wyman môžu spýtať: Keď teda Pegas neexistuje, nie je žiadnym súcnom, ako vôbec môže mať zmysel veta, v ktorej sa o ňom tvrdí, že neexistuje? A páni filozofi prichádzajú so svojimi riešeniami tohto problému. McX povie, že aj keď neexistuje Pegas, existuje idea Pegasa a o tej hovoríme, keď popierame existenciu Pegasa. Už toto samotné vyjadrenie nás upozorňuje na to, že s teóriou pána McX nie je niečo v poriadku. Pán Wyman je opatrnejší a povie, že Pegas síce neexistuje, ale subsistuje, je to neaktualizované možné súcno. Čím je povedané, že síce neexistuje, ale predsa len v *nejakom zmysle* existuje.

Quine pánovi McXovi nevenuje veľa pozornosti, teória pána Wymana ho uráža z „estetického“ hľadiska, navyše hovorenie o možných súcnoch ho zjavne irituje, a preto ho takisto neakceptuje. Čo však s danou otázkou? Ako Quine tento problém vyrieši?

Ak sa pozrieme na dôvody našich dvoch filozofov, ktoré ich viedli k tomu, aby ponúkli svoje teórie a odpovede na danú otázku, zistíme, že problémom je fakt, že vo vete „Pegas neexistuje“ sa nachádza meno, ktoré

by malo niečo označovať. McX aj Wyman potom svoje odpovede na problém postavia na tom, že „Pegas“ naozaj niečo označuje, v jednom prípade ideu, v druhom subsistujúci objekt. Quine na druhej strane ponúka riešenie, ktoré mu zabezpečí, že v danej vete sa o menách nebude hovoriť. Po tom, čo Russell iný druh (zdanlivo) referujúcich výrazov – určitých deskripcií – zbavil miesta v logickej analýze, a to pomocou predikátov, kvantifikátorov a znaku identity, Quine zbavuje miesta v logickej analýze aj mená. Ako Russell svojim počínom vyriešil problémy s referenciou určitých deskripcií, tak Quine išiel ešte ďalej a vo svojej kanonickej notácii nedáva priestor na vznik McXovej a Wymanovej otázky. Namiesto mena „Pegas“ bude do našej analýzy patriť predikát „pegasovanie“. Týmto malým trikom sa Quine zbavuje všetkých problémov s referenčnými výrazmi, keďže v jeho novej podobe syntaxe sa žiadne referenčné výrazy nevyskytujú. Opäť máme len predikáty, kvantifikátory, spojky a identitu.

Všeobecnejší záver celej tejto úvahy potom znie, že ak chceme zistiť, ako vyzerá ontologický záväzok nejakého jazyka, nemôžeme sa pozeráť na mená, ktoré sa v tomto jazyku vyskytujú, pretože tie sú eliminovateľné. Odpovede na naše ontologické otázky nám dajú len hodnoty kvantifikovaných premenných.

Ak sme hovorili o úlohe viazaných premenných v statiach *Věci a jejich role v teoriích* a *O tom, co je*, vidíme, že v oboch prípadoch sú úzko prepojené s ontologickými otázkami. Existujú tu však aj dôležité rozdiely. V prvom prípade nám jazykové konštrukcie, v ktorých sa na úrovni logickej analýzy vyskytujú viazané premenné, odhaľujú niečo z podstatných črt našej pojmovej schémy; v druhom prípade nám ukazujú, na akom mieste v priebehu logickej analýzy už nemôžeme zľaviť z ontologických požiadaviek. Tento druhý prípad ukazuje, že sa môžeme vďaka vhodnému parafrázovaniu zbaviť mnohých jazykových výrazov (medzi inými vlastných mien a určitých deskripcií), ale nemôžeme sa zbaviť všetkých výrazov, a teda podľa Quina sa nemôžeme zbaviť ani ontologických požiadaviek, ktoré na nás náš jazyk kladie. Možnosť parafrázovania však neznamená to, že v našom jazyku neexistujú vlastné mená a určité deskripcie a neznamená to ani to, že dieťa tieto výrazy nemusí pri svojom jazykovom vývine zvládnuť. Toto konštatovanie samozrejme žiadnym spôsobom nie je v rozpore s dôležitosťou viazaných premenných, resp. kvantifikovaných vedľajších viet, pri zvládaní našej pojmovej schémy. Naturalizovaný epistemológ by však mal vziať do úvahy fakt, že vlastné mená sú súčasťou nášho jazyka, a na tom nič nemení ani fakt, že na istom stupni logickej analýzy sú tieto výrazy nahraditeľné inými druhmi výrazov. Všímanie si toho, akú úlohu hrajú vlastné mená v našom jazyku, by napokon mohlo viesť

k ďalším možným odpovediam na problémy filozofov typu McXa a Wymana.

Takto teda v stručnosti vyzerá vzájomné preplietanie sa epistemologických a ontologických otázok v Quinovom pohľade na filozofiu. Ako do tohto obrazu potom zapadajú *Dve dogmy*?

O *Dvoch dogmách empiricizmu* sa nespočetnekrát diskutovalo v obrovskom množstve iných statí a kníh, takže v krátkej recenzii, ako je táto, nemá zmysel púšťať sa do podrobných rozborov alebo kritiky (jedna z najčerstvejších analýz pochádza z pera Pavla Maternu a nachádza sa v spomínanom zborníku z quinovského kolokvia). Môžeme sa však pozrieť aspoň na niektoré aspekty, ktoré túto stať prepájajú s ontologickou a epistemologickou problematikou.

Dva princípy empiricizmu, ktoré Quine nazýva dogmami, totiž presvedčenie o ostrom rozhraní medzi analytickými a syntetickými výrokmami a presvedčenie o jednoznačnom empirickom obsahu, ktorý sa spája s nejakým empirickým výrokom (t. j. presvedčenie, že k nejakému empirickému výroku prislúcha druh skúsenosti, ktorá zvyšuje pravdepodobnosť jeho pravdivosti, a takisto druh skúsenosti, ktorá zvyšuje pravdepodobnosť jeho nepravdivosti), môžeme porovnať s dvoma empiristickými princípmi, ktoré pokladá za nespochybniteľné a uvádza v *Naturalizaci epistemologie*: Po prvé, všetka evidencia pre vedu je evidenciou zmyslov, a po druhé, všetko priradenie významu slovám musí spočívať na zmyslovej evidencii.

Tieto princípy potom môžeme chápať ako princípy, ktorými by sa mal riadiť naturalizovaný epistemológ, dve dogmy zase ako predsudky, ktorými by sa nemal na svojej ceste zaťažovať. Sám Quine pokladá tieto dogmy za niečo, čo pri svojom epistemologickom výskume musí odmietnuť ako nepravdivé. Zoberme si napríklad dogmu redukcionizmu: Ak si všimneme jej časť, ktorá hovorí o *jednoznačnosti* priradenia nejakého empirického obsahu nejakej vete, a ak by sme ďalej sledovali Quinove epistemologické kroky, videli by sme jej neprijateľnosť. Ak je totiž cieľom naturalizovaného epistemológa racionálna rekonštrukcia cesty od zmyslových podráždení k možnosti formulovať vedeckú teóriu, na viacerých stupňoch tejto cesty podľa Quina zistíme, že musíme robiť niečo viac, než len opierať sa o zmyslovú skúsenosť – musíme zavádzať určité teoretické entity („posity“ v Quinovej terminológii). Už hovorenie o štvorrozmerných objektoch strednej veľkosti, ako ho poznáme z bežného jazyka, je výsledkom „prijatia“ určitej pojmovej schémy, pričom nie je vylúčená existencia iných pojmových schém (spomeňme si na prípad „Gavagai“ a prekladové možnosti, ktoré sa núkajú jazykovedcom v teréne). Štvorrozmerné objekty sú tak teoretickými entitami; na vyššej úrovni sú teoretickými entitami napr.

teoretické častice fyziky. Preto analýza výrokov na výroky týkajúce sa *iba* zmyslovej skúsenosti je nemožná, pretože sú zaťažené teoretickými vkladmi z našej strany (výnimku tvoria len pozorovacie vety, s ktorými Quine dokáže spojiť množinu situácií, resp. aktivovaných receptorov, pri ktorých danú vetu pokladáme za pravdivú, a ďalšiu podobnú množinu, pri ktorej ju pokladáme za nepravdivú; tieto myšlienky stoja za jeho pojmom stimulového významu).

Ostré rozhranie medzi analytickými a syntetickými výroky sa podľa Quina nielenže nedá vymedziť, je navyše zbytočné v tom zmysle, že javy, ktoré sa vďaka nemu mali dať vysvetliť, sa dajú vysvetliť aj iným spôsobom. Pohľad do histórie nám napríklad ukazuje, že v tradícii logických empiristov bola škatuľka „analytické výroky“, teda škatuľka pre výroky pravdivé na základe významu, vyhradená pre výroky matematiky a logiky. Nutná pravdivosť viet matematiky a logiky nedovolila logickým empiristom pokladať ich za vety rovnakého druhu ako vety empirických vied. Na základe toho, že ich začali chápať ako analytické výroky, mohli ich pokladať za zmysluplné a zachrániť ich pred smutným osudom, ktorý stihol vety metafyziky. Nevyhnutnosť viet matematiky a logiky sa však podľa Quina dá vysvetliť aj oveľa pragmatickejším spôsobom: našou menšou chuťou revidovať ich v prípade, ak nejaká vedecká teória ako celok produkuje predpovede, ktoré nie sú v súlade s experimentálnymi výsledkami. V takom prípade si to odskaču skôr vety bližšie empirickej skúsenosti.

V stati napísanej o 40 rokov neskôr s príznačným názvom *Ohlédnutí za dvěma dogmaty* Quine podrobnejšie rozoberá niektoré myšlienky z *Dvoch dogiem*. Ako hovorí, jeho názor na analytickosť sa v podstatných rysoch nezmenil, aj keď pripúšťa, že v rôznych debatách je často užitočné, ak sa diskutujúci dohodnú na tom, že nejaká kontroverzia je *len* záležitosťou použitých výrazov. V iných textoch dokonca ponúkol aj isté obmedzené definície analytickosti, napr. definíciu toho, kedy je veta analytická pre nejakého hovorcu, prípadne pre komunitu hovorcov (v takom prípade hovoril o „stimulovej analytickosti“), rozhodne však nemôžu hrať (a Quine ani nechce, aby hrali) tú úlohu, ktorú mali podľa logických empiristov hrať analytické vety.

V *Ohlédnutí* predstavil aj trochu miernejšiu verziu holizmu, než s akou pracoval v *Dvoch dogmách*. Ale okrem ohliadnutí v zmysle vrátenia sa k hlavným myšlienkam textu stretne aj s ohliadnutiami na historicko-filozofický kontext, kedy pôvodná Quinova stať vznikala.

Na záver by som si dovoľil ešte zopár poznámok k prekladu. Zo strany človeka, ktorému prekladový jazyk napriek jeho blízkosti nie je materinským jazykom, to môže vyzeráť ako trúfalosť, ako však bude zrejme, skôr

ide len o upozornenie na momenty, ktoré ma pri čítaní statí vyrušili, než o detailné lingvistické analýzy.

Prvé vyrušenie sa nachádza hneď v druhej vete prvej state *O tom, čo je*. Prekladateľka totiž Quinovu otázku „What is there?“ nechala nepreloženú. V poznámke pod čiarou síce vysvetľuje dôvody, prečo tak spravila, nezdajú sa mi však natoľko závažné, aby v hlavnom texte nechala otázku v anglickej podobe. Navyše v spomínanej poznámke ponúka aj český ekvivalent, vetu „Co jest?“ a takisto nemala problém s prekladom nadpisu state „On what there is“.

Druhé vyrušenie sa vyskytuje v druhej stati *Věci a jejich role v teoriích*. Na strane 57 (ale aj ďalej) prekladateľ používa výraz „objektivní reference“ ako preklad pôvodného „objective reference“. O vyrušení hovorím preto, že slovo „objektivní“ chápem ako antonymum k slovu „subjektivní“ a myslím, že sa s prekladateľom zhodneme, že Quine výraz „objective“ v tomto kontexte nepoužíva v tomto význame. Quinovi v pasážach, kde daný výraz používa, ide skôr o zdôraznenie toho, že o referencii môžeme hovoriť len vo vzťahu k nejakým objektom, a len vtedy, keď už do našej ontológie prijmeme nejaké objekty – ak referujeme, tak referujeme vždy na nejaký objekt. To znamená, že výraz „objective reference“ chápem skôr vo význame „objektová referencie“, ako zdôraznenie tohto pre Quina dôležitého faktu.

Ďalšia poznámka sa týka detailu, keď Quinov výraz „Milk“ je preložený ako „mléko“, čo je nepochybne správny preklad, pri čítaní Quina je však veľmi dôležité rozlišovať, kedy nejaký jednoslovný výraz píše s veľkým písmenom a má tak na mysli vetu, a kedy ho píše s malým písmenom a má na mysli slovo. Je to dôležité napríklad z toho hľadiska, že pri slove „gavagai“ a nie vete „Gavagai“ vznikajú problémy s neurčitou prekladu a referencie. V mnohých prípadoch vrátane uvedeného je však jasné, či Quine hovorí o slove alebo vete, takže žiadne pochybnosti by nemali vzniknúť.

Ako som však povedal, tieto moje poznámky k prekladu sú naozaj len poznámkami a nemôžu pokaziť celkový dojem z čítania a knihy ako takej. Zo strany prekladateľov ide o veľmi príjemný počín, ktorý spolu s kvalitnou úvodnou štúdiou Tomáša Marvana predstavuje vhodné zoznámenie sa s jedným z najplyvnejších filozofov 20. storočia.

Peter Ježík